

NR 2 | 2018
ÅRGÅNG 20

Öckerö Öarnas

SLÄKTFORSKAR FÖRENING

MEMLESTIDNING

Hönöbåtarna Granö, Kennedy o Carina på väg till Vinga med konferensbesökare 1960-tal

Styrelsen år 2018

Ordförande	Barbro Parment	0708 78 07 97
V ordförande	Hans Taremark	96 73 25
Kassör	Gunnar Alexandersson	96 75 70
Sekreterare	Agneta Zachariasson	96 50 41 / 0733 64 67 89
Ledamot	Helene Sörensson	96 71 55
Ledamot	Thord Källefors	0736 74 85 04
Ledamot	Lena Knutsson	96 17 88
Ledamot	Mikael Ahlberg	0702 75 81 31
Suppleant	Eva Johannesson	
Suppleant	Jan Ek	0708 16 89 20

Styrelsen meddelar

Hemsidan – på www.oosf.se hittar ni föreningens hemsida.

Fotografier – Har ni några fotografier som ni vill dela med er av till vår hemsida? Hör av er till webmaster@oosf.se. Gamla fotografier är alltid intressanta.

Bankgiro – Föreningens bankgiro är **734-3999**

Höstens utflykt Söndagen den 23 september

Höstmöte 14 november

DNA-träff Finns det intresse i föreningen att anordna en DNA-träff för att lära av varandra? Anmäl dig i så fall till: agneta@oosf.se så återkommer vi med datum och tid senare via mail.

Har du inte fått något mail från oss det sista? Då beror det antagligen på att du bytt **mailadress** eller inte lämnat din **mailadress**. Det bra om du meddelar Agneta detta: agneta@oosf.se. Vi skickar ut mail om både ditt o datt och då är det bra om adresserna vi har stämmer.

Som vanligt finns det alltid någon representant från föreningen i Forskarsalen för att hjälpa till om någon behöver hjälp med sin släktforskning. Känner du att du själv gärna vill hjälpa till så hör av dig.

Välkomna till höstens aktiviteter

Utflykt

23 september träffas vi klockan 13.00 utanför museet Kvarnbyn.

Mölnbalds stadsmuseum är ett kulturhistoriskt museum som ligger intill forsen i det gamla industriområdet Kvarnbyn, bara en kvarts promenad från Mölnbalds centrum och tio minuters bilfärd från Göteborg.

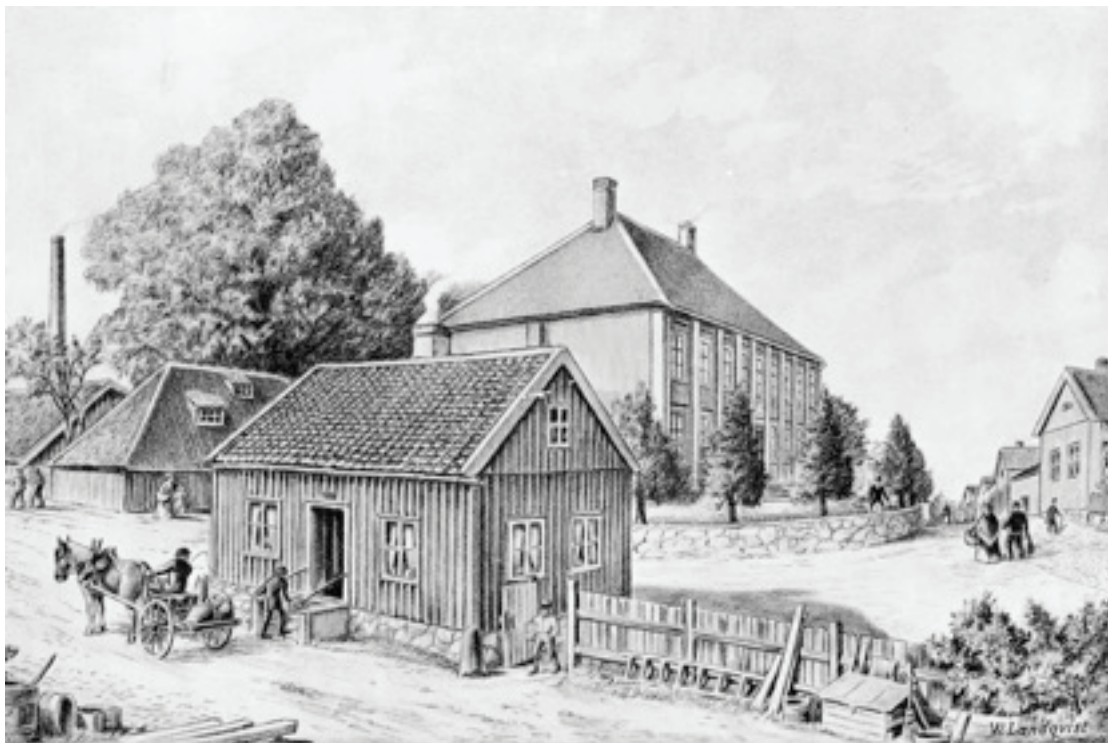
I museets Öppna magasin blandas nostalgiska vardagsprylar med foton, berättelser och tankeväckande frågeställningar. Titta, känn, lyssna, lukta och pröva på – upplev Öppna magasinet med alla dina sinnen!

Utställningen Lyx från Lindome visar museets fantastiska samling av stolar och andra möbler från 1700- till 1900-tal. Lär dig om hantverket och inspireras av stolar klädda i moderna tyger.

Utöver basutställningarna hittar du alltid en tillfällig utställning med aktuellt och angeläget tema.

För att vi skall veta om ni medlemmar tycker att detta är en intressant utflykt så vill vi gärna att ni anmäler er till Agneta (agneta@oosf.se eller 0733 64 67 89) om ni vill följa med. Resan dit får ni själva ordna, prata med varandra så att ni kan samåka.

Höstmöte

Stigbergstorget, Majorna 1870-tal

14 november har vi årets höstmöte i Betel kl 18:30

Vi inleder med fika till självkostnadspris 20 kr och lottförsäljning därefter kommer vi att få lyssna till ett föredrag om

Förstaden Majorna – en historisk återblick

Majorna hade långt in på 1800-talet en mycket lantlig karaktär och införlivades med staden Göteborg först 1868. I en rikligt illustrerad föreläsning får vi följa utvecklingen och moderniseringen som kom att forma dagens Majorna.

Föreläsare:

H. Johan Lundin

arkivarie Föreningen Gamla Majgrabbar.

Det vore bra om du meddelar Agneta om ni kommer, så att vi kan beräkna hur mycket kaffe o bröd som kan tänkas gå åt. Skicka gärna ett mail (agneta@oosf.se) eller ring (0733 64 67 89).

Välkommna

Fel och gnäll

I denna artikel vill jag meddela kompletteringar och förtydliganden av ett par avsnitt av den allmänna delen i min bok *Havet var vårt liv* (1995). Här kommer även de rättningar och förtydliganden i persondelen som jag av olika anledningar inte kunnat göra tidigare. I fråga om den delen har jag Kjell Åberg i Mellerud att tacka för hans genomgång och påvisande av flera av felen nedan. Någon annan har inte hört av sig i ett sådant ärende. Jag har fått kommentarer som ”det är inte en bok man läser från pärm till pärm”. Det betyder väl att man tänker ”den orkar jag inte läsa”. Men det borde väl finnas ett antal seriösa forskare som läst och funderat och tagit till sig mina rön och fört in dem i sina sammanställningar över sin släkt. Det kan väl inte bara vara jag som är fascinerad av den här avlägsna tiden? Många som hör att man är släktforskare frågar hur långt bakåt i tiden man kommit. Jag har i min forskning mest rört mig i tiden före mitten av 1700-talet och i fråga om olika delar nästan ett halvt årtusende bakåt i tiden. Dörrar har öppnats till personer och släkter och allmänna förhållanden på Västra Hisingen som ger en tydligare bild av denna avlägsna tid. Det finns mycket man kan gräva i och bearbeta. Skattesystemet t.ex. finner jag fascinerande. Det är mycket komplext och varierande och utsatt för manipulationer för att undvika eller minska skatten. Om man lär sig detaljerna kan man få en bättre bild av personerna och trakten än genom att bara snabbt läsa igenom en enstaka längd. Jag tar gärna emot frågor och synpunkter, även om det gått lång tid sedan boken kom ut. Det är roligt att ha kontakt med forskarkollegor och en dialog som kanske leder till ytterligare förbättringar och kunskap.

Rättelser, förtydliganden och kompletteringar

Sid.198 rad 2: Malin Nilsson dog 1687 (13/11) och inte 1691 (det var system Ingeborg). Se även sid. 275.

Sid.218 rad 6 och neråt: Olof Bryngelsson och Karin Andersdotter var gifta redan före 1654 2/5. Det framgår av en avhandling i Kungälv's bouppteckningar med detta datum som jag hittat. Olof övertog då Karins arv efter sina avlidna föräldrar, vilket hennes förmyndare, rådmannen Anders Björnsson i Kungälv, förvaltat. Det framgår att Karin hade brodern Sven Andersson och svågarna Jöns Nilsson, David Maull och Verner Jörgensson. Gården Kollen i Lärje nämns i Västra Hisingens härads domböcker, men vidare forskning i Kungälv's källor har gett för handen att Karin och Sven kan ha varit barn till rådmannen Anders Svensson i Kungälv. Det utesluter dock inte att Kollen i Lärje kan ha varit arvegods.

Sid.238 rad 3 nerifrån: Året för giftermålet var troligen 1691 och inte 1690. Kyrkboken är otydligt skriven.

Sid.242 i rutan: ”Olof Olsson fr 1674”: Syftar på den gården (Bergagård). N fr 1667 i Västergård. Se sid.247. Man bör alltså läsa båda ställena för att få Olof Olsson komplett.

Sid.243 rad 6: Jöns nämns ända till 1635 och inte bara till 1630 (säkert till 1633, och en gång 1635, men denna kan vara en avskrift av en jordebok, där det ibland finns en eftersläpning).

Sid.251 rad 11 nerifrån: Jacob Andersson var inte svagsint, utan svagsynt.

Sid.254 i rutan: Lars A Räv nämns redan från 1688 och inte bara från 1695 (förekommer en gång i kyrkoräkenskaperna 1688, men sedan inte förrän 1695).

Sid.262 rad 5 nerifrån: Året för giftermålet var troligen 1691 och inte 1690. Kyrkboken är otydligt skriven.

Sid.262 rad 4 nerifrån: Årtalet 1695 syftar på vigseln och inte dödsfallet. Borde varit kommatecken före och efter ”efter dennes för tidiga död”).

Sid.267 rad 13: Skall vara Amborg och inte Börta Olsdotter.

Sid.275 rad 2 nerifrån: Skall vara 1685 och inte 1684.

Sid.278 i rutan: Nils Perssons döttrar Anna och Margren dog sannolikt inte just 1691 (det var system Ingeborg som gjorde det), men de var säkerligen döda då (enligt tolkning av epitafiet i kyrkan).

Sid.279 rad 8: Tore Persson och Siri fick veterligen inga barn tillsammans. De hade båda barn med sig till äktenskapet. De tre döttrarna var alltså Siris styvdöttrar. I registret skall Tore inte ha Hästevik som hemort vad gäller den här sidan, och nedan har 0 fallit bort från 180.

Sid.286 rad 2 nerifrån: Per Nilsson på Ryd gifte sig sannolikt 1731 = mellan mantalsskrivningen 1730 21/11 och ett barndop 1731 23/8, och inte 1732 (mtl 1732 saknas, men 1733 har Per hustru; mtl-årets uppgifter kommer mestadels från året före).

Sid.304 rad 14: Lars Helgesson var inte svagsint, utan svagsynt. Lars Torgersson längre ner på sidan var inte tämligen sjuk, utan mycket sjuklig och svagsynt.

Sid.309 rad 6 nerifrån: Året för giftermålet var troligen 1691 och inte 1690. Kyrkboken är otydligt skriven.

Sid.309 rad 14: Anders Andersson var inte svagsint, utan svagsynt.

Sid.311 i rutan: Olof Anderssons andra dotter Anna saknas. Jmf sid.315 rad 5-6 nerifrån.

Sid.311 i rutan: Födelseåret för Elin Gunnesdotter har delvis bortfallit. Skall vara 1659.

Sid.313 rad 6 nerifrån: Skall vara 1720 och inte 1722.

Sid.314 rad 4: Elin Andersdotter var född 1670 och inte 1659 (förväxling med Elin Gunnesdotter). Jmf sid.274 rad 14.

Sid.314 mitt på sidan: Daniel Hildebrands härkomst är numera känd. Bohusforskaren Rolf Berlin meddelade efter att ha läst boken att han hittat ett mål från 1707 i Marstrands rådhusrätts protokoll, där Daniel efterlystes av släktingar i Flensburg där han skall ha varit född. Mina forskning på stadsarkivet i Flensburg visade att Daniel var son till en landsortspräst i närheten av Flensburg och hade varit skeppare och gift i staden, innan han kom till Rörö. Mera om Daniel och hans anor finns på Öckeröörnas släktforskarförening (oosf.se). Jag har också genom studier av sjöförklaringar och andra skeppsmål i Göteborgs rådhusrätts protokoll funnit att jag hade fel i fråga om hans yrke. ”Styreman”, som på öarna nästan uteslutande betydde lots, avsåg i Daniels fall vanligt styrmanskap på ett handelsfartyg.

Sid.314 rad 9: Elin begravdes på Öckerö, men bodde sannolikt på Överön tills hon dog.

Sid.374 Landsarkivet i Göteborg: Tullräkenskaperna för Marstrand 1662 och 1664 finns på Riksarkivet i Stockholm.

När befolkades Öckerö socken permanent?

När blev människor bosatta permanent? Här vill jag efter ytterligare källstudier¹ göra en mera strukturerad och komplett framställning än jag gjorde i min bok Havet var vårt liv (1995) på sidorna 19-21.

Att det finns rester efter bosättningar från Stenåldern är känt och har redogjorts för av Nathan Odenvik. Troligen var de säsongsbosättningar i samband med fiske och jakt i utskärgården, men visar att det under en så lång period varit fördelaktigt att bo där, tillfälligt under Stenåldern, kanske permanent från Bronsåldern eller i alla fall Järnåldern. I min bok framförde jag efter de källstudier jag gjort då den åsikten att öarna var bebyggda långt före den första beskrivna kyrkan från mitten av 1200-talet. Ett stöd för detta var att Odenvik skrivit om de många striderna vid öarna under Vikingatiden och kungakröningarna och andra möten då. Det heter också i hans lilla bok om Öckerö socken att kungen 1017 for omkring på Öckeröarna och tog upp skatt. Men när jag kontrollerat detta också, visar det sig inte vara på det sättet. I kungasagorna och de andra isländska sagorna står inget om att kungen gjorde detta på Öckeröarna. Nej, det framgår av sammanhanget att ”öarna” avsåg Orust och Tjörn. De benämndes gemensamt ”Öarna”, till skillnad från Inland (som kallades så i motsats till Öarna – och inte i motsats till något ”Utland”²). Den tredje delen av (södra) Bohus län var Hisingen. Detta faktum förtar dock på inget sätt möjligheten av att våra öar var bebodda före 1240-50 när träkyrkan byggdes.

För det första: i VHHR 1692 22/2 avkrävdes tingsrätten uppgifter om vilken mark häradets kyrkor var belägna på. Man ser där att Säve och Backas kyrkor hade lagts på några centrala hemmans inägor, medan Björlandas och Torslandas kyrkor hamnat på centrala hemmans gemensamma utmark. Öckerö kyrka hade lagts på Öckerö Sörgårds enskilda ägor ”innangärdes”. Detta kan bara tolkas så att Öckerö Sörgård redan var bebodd och i bruk innan kyrkan byggdes i mitten av 1200-talet.

För det andra: det heter i Håkon Håkonssons saga³: han lät göra borg i Kungahälla ”i Ragnhilldarholma” och kungsgård där. Han lät ”ok byggja Gulleya husa ok rydia Ekreyiar ok gera thar trekirkju. Hann let byggja Maastrandir ok margar adrar eydieyiar i Vikinni”. Sammanhanget visar att dessa uppgifter kommer från en redogörelse för det som var bra med kung Håkons regeringstid, främst vad han gjorde för kristendomen. Nedteckningen är samtida och därför mycket tillförlitlig. När det står samlat så här, kan det kanske se ut som att man

¹ Jag har t.ex. läst de isländska sagorna och kungasagorna och noterat fler detaljer från domböckerna för Västra Hisings härad. Många uppgifter i de isländska sagorna är riktiga, medan annat är myter och överdrifter.

² Det fanns visserligen ett Utland förr, men det var den västra eller nordvästra delen av Askims och tillhörande härader som ju hörde till Sverige och var belägna utåt mot grannlandet Norge. I litteraturen har man förfäktat att Inland utvecklades från Utland som en motsats. Men jag anser att den, även i litteraturen framförda, andra förklaringen (ovan) är den riktiga. Inland-Utland låter mer som en rent ordmässig gissning och inte utgående från geografi eller statsbildning, en sorts mytisk logik som liknar den om Utbult; att han hade dragit ut en bult i ett vrak.

³ ”Velgerdir Hakonar konungs”, där han framställs som den konung sedan Olav den helige, vilken mest främjat kristendomen, och där det uppräknas en mängd kyrkor som han lät bygga från Tromsö och Varangerfjorden längst uppe i norr till landets sydligaste utpost Öckeröarna (förutom andra byggnadsverk som beskrivs, vilka mestadels hade rent världsliga funktioner som borgar, murar och magasin för skattepersedlar). Det är de här två yttersta områdena som beskrivs mest utförligt.

velat vinkla det positivt, men man bör betänka att det rörde sig om en lång tidsperiod. Jag tycker det är mycket intressant att analysera den här texten och se vad man kan få ut av den. Vi har här sammanlagt fyra byggnadsverk i vårt närområde som visar att Håkon satsade mycket här. Jag anser att Gullö avser den tidigare, nu med fatslandet sammanväxta, ön väster om Kungahälla. Varför skulle den skrivas bland de andra tre i området om man avsåg Gullholmen på Orust⁴? Man följer en sträng ordning i texten om Håkons välgärningar: söderut från Nordlandet till Västlandet och vidare till Sörlandet, sedan söderifrån i Viken och norrut till Opplandene (det östra inlandet) och i vårt område från öster (Ragnhildsholmen) till väster och så norrut (Marstrand). Gullön kommer helt rätt i denna uppräkningsordning. Och varför skulle man kalla den Gullön, om den avsåg Gullholmen? Ordet holme var ju inarbetat, t.ex. i Ragnhildsholmen. Och även om Ragnhildsholmen nämns, kan ju Gullön ha varit platsen för en tidigare liten borg under Håkons långa regeringstid (att han så småningom fann det bättre att flytta den närmare Kungahälla, till Ragnhildsholmen). Att det byggdes hus ("husa") kan betyda bostadshus. Så tolkar man det i en norsk översättning⁵. Men hus kan också vara ett försvarsverk som i Bohus (Båhus) och Akershus.

Öckeröarna röjdes, och kyrka byggdes. Håkon lät bygga Marstrand och många andra ödeöar i Viken. Dessa meningar betyder inte att Öckeröarna skall inräknas bland dessa ödeöar, vilka liksom Marstrand inte verkar ha röjts innan de bebyggdes. De var väl kala klippor, möjligen med lite buskar och gräs. Eftersom det finns tecken på att Öckeröarna var bebodda långt före Håkons tid, får man se det som att man behövde röja ny mark på dessa öar för att öka skatteunderlaget för att kunna bygga en kyrka och underhålla den och avlöna en präst. Befolkningen hade ökat sedan kristnandets början på 900-talet. Först fanns bara två fylkeskyrkor; Kungahälla och Foss. Sedan kom häradskyrkor. Sist under utbyggnaden kom sockenkyrkorna.

"Trekirkiu" är också intressant. I texten om Håkons gåvor till eftervärlden och uppräkningsordningen av alla kyrkor han lät bygga skrivs oftast bara "kyrka". Vid tre tillfällen specificerar man det till "stenkyrka". Öckerö var den enda träkyrkan man byggde då. Stenkyrkor byggdes åtminstone från 1100-talet. De ersatte de gamla träkyrkorna (stavkyrkorna) eller uppfördes i sten från början. Stenkyrka på Tjörn är ett exempel. Att den fick heta Stenkyrka kan betyda att stenkyrkor var så nya att man ville påpeka det. Att Öckerö var träkyrka kan ha betytt att den var unik på 1200-talet, då alla andra byggdes i sten. Kanske det var lättare att vid den tiden bygga i trä på den lilla ön.

För det tredje: skattesystemet i det gamla Bohuslän och Viken byggde sedan 900-talet på skeppsredorna. De infördes vid Norges samling (skapandet av det norska riket) och var i full gång på 1100-talet. I en skeppsreda fanns ett antal lider⁶. Dessa bestod oftast av fyra gårdar (det fanns även halvlider). I Öckerö socken fanns enligt de äldsta jordeböckerna liderna Öckerö och Björkö. Det ligger nära till hands att räkna in Öckerö Norgård och Sörgård samt Hönö Bergagård och Västergård i Öckeröliden och Björkö Västergård och Sörgård i Björköliden, som då bör ha varit en halvlid. Att de ingick i lidsystemet betyder att de redan före 1100 var permanent befolkade och hade så många invånare att de kunde ställa upp eller betala för 1½ man (=var fjärde vuxen) i 1½ lid till häradets skepp.

Ytterligare synpunkter: det är logiskt att Öckeröarna som ligger i en del av Skandinavien som alltid varit central för livets utkomst, handel och politiska intressen varit permanent befolkade sedan mycket lång tid. Läget vid Älvens näringsrika utlopp betyder att det varit rikt på fisk och djur att jaga. De tre stora öarna har ganska tidigt kunnat bebos med hus i skyddade lägen. Ögruppen ligger i korsningen av gamla handelsvägar till sjöss och lands. Befolkningen

⁴ Som det framställs i viss litteratur. Gullön har varit bebodd och skattlagd i århundraden.

⁵ I denna översättning står det att det förutom kyrka byggdes hus på Öckeröarna, men det står inte i originalet. Det är väl ändå klart att man byggde hus på den mark man hade röjt och börjat odla på.

⁶ Beskrivna i min bok.

har kunnat livnära sig även indirekt på att serva förbipasserande på olika sätt, t.ex. genom lotsning. Närheten till Kungahälla, Brännömarknaden och Lödöse har också befrämjat bosättning.

Öckeröarna i skärningspunkten för ländernas intressen har utsatts för många härjningar genom århundradena, men inte avfolkats för det: se t.ex. på de sex krigen 1563-1720! Det visar att det var mycket fördelaktigt att bo där. Att öarna varit befolkade länge kan man även se av det faktum att ödeläggelsen av gårdar efter Digerdöden tog 2-300 år att komma över. Därför kan det ju ha tagit lika lång tid att nå upp till arealen vid Digerdöden och att öarna hade befolkats permanent minst 2-300 år före mitten av 1300-talet. Vi har även de tidigaste namngivna personerna på öarna (Öckerö och Björkö) som jag skrivit om i medlemsbladet (2013:1 och 2017:2). De leder bakåt till i något fall 1200-talet, och så tidigt som i mitten av 1300-talet var jord delad i skattlagda brukningsenheter, och vid sekelskiftet 1300-1400 förekom handel med gårdsdelar.

Gengärden 1528

Förtydligande av avsnittet i min bok (sid. 118 och bilaga F)

”Jordeboken 1528”: den var inte en jordebok (med skatt per gård) utan en s.k. gengärds längd (mera lik de senare bevarade extraskattemantalslängderna över skatt per person). Jag har skrivit om detta i min bok, men det är ändå vanligt att man efter att den kom ut skriver ”jordebok”. Gengärd togs ut vissa år av särskilda skäl (mest för kungens och biskopens resor i landet). Eftersom det förekom härjningar i området på 1520-talet kanske det var ett sätt att få in pengar av dem som inte var utplundrade. Det skrev jag i min bok. Det hade förklarats varför så många var befriade (se nedan). Dock är det mera troligt att det i så fall hade tagits ut en s.k. extraskatt. De gengärdsbefriade kan ju ändå ha varit utplundrade vid dessa härjningar. Men jag har sedan hittat ett ställe där det sägs att gengärden 1528 togs ut för att bekosta en kungakröning. Årtalet stämmer emellertid inte med någon dansk-norsk kung (bara Gustav Vasa). Längden 1528 har bl.a. den framstående bohuslänsforskarna J. A. Nordström och Harald Rönnäng skrivit om⁷. De kallar längden skattemantal. Jag har läst den och artiklar av de gamla norska historikerna och gjort jämförelser med övriga Bohuslän. Det är inte helt lätt. Längden använder t.ex. olika latinska termer för till synes samma sak, t.ex. ”nihil habet” (har inget) och ”nihil dedit” (gav inget) – dock inte för Öckerö, och ”pauper” (fattig).

Längden bör tolkas så här: av de 23 personer som nämns var troligen 2 döda (”Hans Skotte på Hönöen” och ”Oluff Jonsen i Eyckerööen presten”⁸). De är understruken i originallängden⁹, vilken upprättats så att den var en avskrift av en äldre jordebok från när de levde. De som skulle skattebedömas var då 21 personer på hel- och halvgårdar (oberoende av om de var skatte-, krono- eller kyrkogårdar). Av dem var 13 bästemän för sin gård och identiska med dem i jordeboken 1542¹⁰. I 8 fall av de 13 fanns en brukare som delade gården med bästemannen¹¹ (utom för Hönö Hult, Hyppeln och Rörö med bara en person). De skrevs till

⁷ Nyligen även publicerad i Äldre Bohusläkter II, speciellt sid. 54 (Tjörns Släktforskare).

⁸ ”Presten” betyder inte att han var präst, utan att det var prästens lönegård, Norgård. Detta namn står med även 1542, men det utesluter inte att han varit död en längre tid: längderna fördes med bästemannens (se not 5) namn som en beteckning för gården, ibland långt efter att han/hon avlidit.

⁹ I den publicerade längden står en stjärna vid namnet i stället.

¹⁰ Man kan säga att det funnits minst tre jordeböcker under en period på cirka 50 år med samma personnamn. Marginella justeringar har gjorts från 1528 till 1542 (införande av patronymikon för tre brukare). Kanske har det skett en liten justering även mellan längden före 1528 och den 1528.

¹¹ Bästeman kallades den som ägde den största delen i en gård.

här under bästemännen som fanns i den gamla jordeboken. Samtliga togs här upp som potentiellt skattskyldiga, eftersom längden inte var en jordebok (=skatt per gård) utan en mantalslängd (liknande extraskattmantalslängderna (=skatt per person). Skatten per helgård var enligt Nordström och Rönnäng 24 skilling och per halvgård 12 skilling. Det hade varit riktigare att skriva att skatten per person på en helgård var 24 skilling: man ser på många ställen att både bästemännen och med brukaren betalade 24 skilling var.

Nolö, Ryd, Heden, Huvud, Fotö och Kalven nämns inte alls. Det måste tolkas som att de inte var i bruk. Brukarna av de tre första av dessa som var halvgårdar borde ha betalat gengärd. De kommer inte med i jordeboken förrän 1568 och måste ha uppodlats mellan 1542 och 1568. De hade säkerligen brukats långt tidigare¹² men ödelagts under Digerdöden och inte kunnat återupptas förrän nu.

Gengärd erlades bara av sex män i socknen: Hans Henricksen på Hönö (Hult), Claues på Hönö (Västergård), Jörgen på Hönö (Bergagård), Lasse och Hans på Röd, samt Mattis på Björkö (Västergård). Som synes kunde alla män utom en på Hönö betala denna skatt och bara en på övriga öar, Björkö.

Men man kan hämta ut mer av längden: Hans Henricksen i Hult gav ”totum”, dvs allt (måste vara 24 skilling). Claues i Västergård erlade också full gengärd för sin helgård, men här står det ”24 skilling”. Jörgen i Bergagård klarade bara ½ mark, dvs 8 skilling, och var fattig. De två i Röd betalade 12 skilling var, och båda betecknas som fattiga (borde betalat 24 skilling var, då Röd vid den tiden var en helgård). Mattis på Björkö var en av de få som kunde betala fullt, 24 skilling. Hagen som medbrukare i den halva kronogården som senare kom att kallas Bångegården var fattig, borde ändå liksom övriga fattiga ha betalat något, men förmådde inte prestera något alls.

De övriga brukarna, som alltså var i flertal (14 st), var skattebefriade. De nämns med namn men betalade ingen gengärd, trots att de inte betecknas som fattiga. Det är oklart vad som renderade dem denna skattefrihet.

”Elling på Hälsö”

En Elling sägs i viss litteratur ha bott på Hälsö i början av 1600-talet och varit så betydande att han gett namn åt ön under den perioden. Detta namn verkar komma från Daniel Franssons artikel i Hembygdsprojektets bok om Hälsö, möjligen i sin tur från Nathan Odenvik. Det har sedan tagits för gott av författaren till en bok om Sveriges bebodda öar, trots att han som jag vet haft tillgång till min bok. Där har jag i avsnittet om Hälsö en änka Elin som gårdsägare 1611-17 efter maken Olof som nämns till och med 1610. Namnet Elin stavades enligt namnforskaren Olof Brattö på 1600-talet på 11 olika sätt, bl.a. Ellienn och Ellinn. Dessa former har tydligen kunnat tolkas som Elling¹³.

Om vi går igenom Brattös böcker om namn i Bohuslän hittar vi inte någonstans en Elling. Han hade då ändå läst igenom alla mantalslängder och andra längder och samlat cirka 30.000 namnposter. I namnforskaren Otterbjörks bok sägs att en form Elling är nämnd i Härjedalen som inkommen från medeltida jorddrotsar i Norge med namnet Erling. I södra Sverige kom

¹² Kanske de hörde till de röjningar som gjordes under Håkon Håkonssons tid i mitten av 1200-talet, när åkerarealen i Norge ökade kraftigt. Digerdöden i mitten av 1300-talet ödelade hälften av alla gårdar, i vissa områden mer, och det tog ända till långt in på 1500-1600-talen innan odlingsjorden hade kommit upp i samma areal som före Digerdöden. Ödegårdar var i de allra flesta fall nedlagda bruk, som senare återuppodlades. De som skötte sådana gårdar kallades ödegårdsmän och jämställdes skattemässigt med husmän.

¹³ I en jordebok har visserligen slut-n i Ellien en släng neråt, vilken kan tolkas som ett g (och att föregående e tolkas som ett n), men om man läser hela längden ser man att denna släng finns på andra ställen också, där det är helt klart att det är ett n och inte ett g.

namnet Erling in i slutet av 1800-talet. Om det hade funnits en Erling på Hälsö (vilket enligt ovan och nedan är helt omöjligt) hade det med säkerhet varit så att detta i trakten extremt ovanliga namn i så fall hade gått i arv till senare generationer. Det har det inte, men däremot har det i och för sig inte så ovanliga namnet Elin gjort det.

<u>Jordeboken</u>	<u>Gårdstagan</u>	<u>Övriga längder</u>
1542 Erich paa Hellyssö(e)		
1568 Olluff paa Heillisöo		
1574 Oluff paa Hellissö		
1580 Oluff paa Ellissöe		
1585 Oluff i Ellisöe		
1593 Oluff paa Ellinghöe		
1596 Olle paa Ellingöe		
1601 Olluff paa Ellingöe(allm) Olluff i Hellezsöe(landsk) Olluff i Hellizöe(gräs)		
1604 Olle paa Ellingöe		
1610 - Hellisöe(xmtl)		Oluff p Hellisöe o Hanns p
1611 Ellinn paa Ellingöe(”uppdaterad”)		
1612 Oleff paa Ellingöe(gl serie)	Hanns Hellitzöo(Björkö) och Elline p Hellisöenn	
1613 Ellinn paa Ellingöe		
1614 Ellienn paa Ellingöe	Ellenn p Hellisöenn	Ellenn p Hellisöenn(xmtl)
1615 Ellinne paa Ellingöe(allm) Hellizöen(h10)		Er Ollssenn p
1615 Ellenn paa Hellisöenn (odel)		
1617 Ellinne paa Ellingöe	Erich o Tore p Hellisöenn	Erick p Hellisöe(xmtl)
1618 Erich Oelsen paa Ellingöe		Erich p Hellissöe
1620 -	Erich o Tore p Hellisöe	
1623 Erich Ollsenn paa Ellingöe		
1625 Erich Ollssen paa Ellingöe(allm)		
1625 Joen Hanssönn paa Ellingöe(”uppdaterad” längd)		

Tolkning

Allmänt

Det kan synas något överdrivet att göra en så här lång utläggning om en enstaka gård, men dels tycker jag det är viktigt att få visa att jag har rätt i min tolkning (och att den inte borde ha förbigåtts i litteratur som utkommit efter min bok 1995), och dels att visa hur skattelängderna såg ut då och hur komplext skattesystemet var (och detta är ändå en förenklad framställning). Det finns mycket att lära sig om det dåtida samhället av skatterna.

Det fanns flera olika skattelängder för varje år (men inte alla bevarade). Skattefogdarna och deras skrivare kom ofta från en annan del av riket och hade då inte god lokalkännedom (om ortnamn och vissa personnamn). Vem som än skrev hade sitt sätt att stava. Som synes stavas Orts- och personnamn snart sagt olika för varje skattelängd.

Jordeböckerna grundade sig på den gamla leidangen/ledingen. Det är intressant att se hur våra förfäder på öarna även genom skattesystemet ingick i det gamla norska vikingaväldet. När man skall utreda invånarna på en ort går det inte att bara läsa en serie av skattelängderna, vilket kommer att framgå även av det följande. Det tar tid att gå igenom allt, skriva av och analysera, men det måste bli rätt. Jag tycker vi är skyldiga våra förfäder och vår hemsöcken

det. I alla fall måste det bli så rätt det är möjligt utifrån vilka som är bevarade av de gamla källorna. Nästan alltid upptäcker man vid en noggrann genomgång att det inte alltid är möjligt att nå full säkerhet. Serierna är inte fullständigt bevarade, t.ex. är det ett stort glapp mellan jordeböckerna 1625/26 och 1659 (dock finns en längd som troligen är från 1654). Man skrev ofta bara förnamnet. Skrivarna arbetade under stress och rationaliserade det de kunde. I fråga om text är det vanligt med syftningsproblem.

Det finns mycket skrivet om skatten i det gamla norska riket. En bra artikel är den av Löfving i Vikarvet 1974 (nämnd i min bok). Här skall bara ges en sammanfattning av det som behövs för att tolka Hälsöägarnas förekomst i källorna i relation till namnet på ön. Längden 1528 är ingen jordebok, utan en längd över den s.k. gengården, vilken upptogs då och då av speciella orsaker. Jordeböckerna 1542 och 1568 är inte i sin helhet upplagda som de senare. Ledingen var sammansatt av olika delar: den allmänna upptogs 1 maj (Philippi Jacobi dag) och bestod av landskyld (vissa år utbruten till en särskild längd) och olika naturprodukter. Vid kyndelsmäss, midsommar (St Hans dag) och i september (St Michaels dag - gräsleding – av ett gammalt ord *grid* som betydde fred) togs det dessutom upp ledingskatt som bestod av delar av den allmänna. Ledingskatten togs upp med hel avgift vart tredje år och halv de andra två åren, och de olika delarna av södra Bohuslän turades om med detta: Inland, Öarna och Hisingen. Alla gårdar erlade inte skatt till St Hans dag eller St Michaels dag, t.ex. Hälsö.

Hälsö

Som synes i översikten skriver man Hälsö med olika stavning i jordeböckerna t.o.m. 1574. Åren 1580 och -85 används formen Ellisö som kan tolkas som en övergångsform till Ellingö som man skriver från 1593 och ända till 1625. Dock heter det ändå Hälsö vid landskylden och gräsleding 1601 och i en längd över odelsgoods (skattegoods) 1615. Här kan inflikas att flera gårdar/öar i Öckerö socken hade en del som var skatte och en del som var krono, något som inte gör det lättare att tolka gårdstagan som bara togs upp av kronodelen. En ägare kunde dessutom stå för både skatte- och kronodelen.

Öarnas namn sattes långt tidigare än på 1500-talet. De var under äldsta tid utan undantag naturnamn. Det är därför svårt att hålla med om att en Elling skulle ha gjort att man döpte om ön (och efter honom döpte tillbaka den). Här ser vi också att de olika formerna förekom parallellt och lite hur som helst. Ett mönster är dock att Ellingö(e) bara förekommer i den allmänna delen av ledingen. När man dessutom vet att jordeböckerna skrevs så att man utgick från den föregående och gjorde nödvändiga ändringar för det aktuella året, är det tydligt att formen Ellingö(e) under en följd av år endast är ett utslag av skrivarens uppfattning om namnet ett år, och att man i fortsättningen bara skrev av detta. Det bevisas ytterligare av att formen Hälsö är den enda i de andra längderna som i olika grad är bevarade från 1610 och framåt (gårdstaga, extraskattemantal och huvudtionde).

Den som förfäktar att ortnamnsformen Ellingö(e) kommer från en Elling/Erling på Hälsö bör kunna förklara varför ortnamnet Ellingö börjar skrivas 1593, medan personnamnet Ellinn (som av vissa lästs som Elling) inte börjar dyka upp i källorna förrän 18 år senare, 1611. Dessutom ser man när man läser serierna av jordeböcker och gårdstaga att det finns ett mönster som visar på en familj av en Olof med hustrun Elin och de sannolika sönerna Hans, Erik och Tore. Kunde en kvinna förekomma i skattelängderna på den tiden? Ja, helt klart. Ta bara grannön Öckerö, där det i Norgården ungefär samtidigt som Elin på Hälsö levde en Siri, som var änka efter Lars Jonsson Gadd ("Siri Lauridses") och som under många år står som företrädare för gården.

Så här får man arbeta med släkt pusslet för tider då bara skattelängder är bevarade. Man kan sätta ihop familjer genom att notera allt som finns bevarat och tolka de olika längderna mot varandra. De är att betrakta som primärkällor, och om det finns olika sådana från samma tid (skrivna av olika sinsemellan oberoende skrivare), ökar trovärdigheten. Man kan se mönster.

Man kan sätta samman en familj. För senare tider när det finns annat material bevarat som har ett ännu högre bevisvärde (t.ex. bouppteckningar) och kan bekräfta sådana uppgifter har det visat sig att den här metoden fungerar bra.

Fel som man kan se i litteratur och släktöversikter

Kalvsund: Kalvsund som beteckning på ön finns inte före 1909! Detta år är det första enligt ”Ortnamnen i Gbg:s och Bohus län”. Tidigare hette ön bara Kalven. När ”Kalvsund” används före 1909 betyder det antingen farvattnet (Stora och Lilla Kalvsund) eller hela ögruppen Öckeröarna. När kungar skrev under brev med ort och datum, och det där står Kalvsund, betyder det inte att de hade gått iland på ön (eller holmen som den egentligen var). De befann sig på sina fartyg som hade ankrat där med flottan. När Kalvsund används under den lilla sillperioden på 1600-talet, betyder det inte att ön som heter så nu var centrum för sillhanteringen: det var hela ögruppen man menade.

Gertrud Jacobsdotter på Fotö som dotter till Jacob Rasmusson på Öckerö: detta har hävdats av vissa släktforskare (utan att de angett varifrån uppgiften hämtats). Jag har senast i min artikel om Nordtman i medlemsbladet 2017:1 visat att det är fel. Viktigast är Jacob Rasmussons testamente 1717 som inte nämner någon dotter Gertrud (VHHR 1717 vintertinget nr 24). Näst viktigast är inflyttningslängden från 1709 som förtäljer att Gertrud kom från Bro socken. Dessutom kan man tillägga att en dotter till ståndspersonen Jacob Rasmusson inte gärna kunde ha gjort det gifte som Gertrud gjorde. Felet har rättats på något ställe, men står kvar på andra (geni.com och en ansedel gjord av en Öckeröforskare).

Namnet Torger. Stavningen av detta namn görs av nutida forskare på olika sätt. Jag har sett att även erfarna släkt- och historieforskare skriver Torgeir, ja, t.o.m. Torgir. Detta är fel. I källorna skrivs undantagslöst Torger eller Torgier. Den senare formen ansluter sig till andra namn och ord som har ett j-ljud i mitten (alltså ett mjukt j och inte ett hårt g som i Torgeir): gi var ett vanligt sätt att skriva detta j-ljud. Enligt namnforskaren Olof Brattö förekom den norska formen Torgeir i Bohuslän under medeltiden, men hade till 1600-talet avlösts av formen Torger och var då i början av århundratet, inte förvånande, vanligast i norra delen av landskapet. Formen har sedan bibehållits in i nutiden.

Henrik Karlsson 2018